

100 AASTAT EESTIKEELSET TARTU ÜLIKOOLI EESTIS (1919–2019)

1. detsembril 1919, mil Tartu rahu läbirääkimisedki polnud veel alanud, toimus Tartu Ülikooli peahoone aulas avaaktus. Ülikooli pikaegne töötaja ja hilisem majandusnõunik Karl Laagus (1874–1954) on seda päeva meenutanud: „Väljas niiskest, jäisest udust ja sompust nõretav sügisilm. Tänavatel pori katteks pisut lumeräämet. Ülikooli hoonetel ja linna majade katustel liiguvad loiult, nagu väsinult Eesti trikolori udus vettinud voldid. Pea keskpäevani valgustatud äriakende taga siblivad ja askeldavad oma toimingutes inimesed. Rohekat kaitsevärvi „Marsi“ veoautod röögatavad ja ruttavad porist lirtsuvatel tänavatel üks sinna, teine tänna, kandes turjal võib-olla laenguid, raskeid mürske, vaenlase peletuseks eemale kohast, vanast Taaralinnast, kus uus Alma mater, Alma mater *Tartuensis* valmistub pidulikult avama oma pöue kõigile teadust ja tööd igatsejaile. /---/ Ülikooli peahoone front, koridor, aula oma antiikse kolonnaadiga upuvad rohelisuses ja viimane lühtritest säravasse valgusse.“¹

Rahvusülikool loodi küllaltki väikeses seltskonnas, mille keskmes oli Peeter Põld (1878–1930) – Eesti Vabariigi esimene haridusminister ning Tartu Ülikooli esimene kuraator. Saksakeelne õppetöö oli lõpetatud alles üks aasta varem. Emakeelne ja esmajoones eestlaste vajaduste jaoks mõeldud ülikool alustas tegevust õppejõudude, õppematerjalide ja -tarvete puuduses ning vaid mõnesaja üliõpilasega. Lisaks oli suur osa raamatukogudest ja laborite seadmetest evakueeritud Venemaale.² 1919. aasta suvel loodud ülikooli ajutise nõukogu laual olid praktiliste murede lahendamise kõrval ka rida sisulisi küsimusi alates ülikooli struktuuri loomisest, teadustöötajate leidmisest kuni ülikooli põhimõtete sõnastamiseni. Ühes aga oldi kindlad – ülikooli ametlikuks keeleks on ja jääb eesti keel.³ See otsus oli kõigutamatu. Eestlaste roll ja positsioon manifesteeriti nii ülikooli asutamise põhimõtetes kui ka 1925. aastal vastuvõetud Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seaduses. Nii ühes kui teises olid prioriteediks rahvusliku ülikooli kujundamine, mis esmajoones jälgiks eestlaste vajadusi ning valmistaks ette eesti keelt kõnelevaid ja kõrgharitud noori tööks ühiskonna teenistuses.

Rahvusülikooli algusaastatel olid mitmedki kohad täitmata, kuhu polnud eestisoost professorit leida. Viimane ei tähenda, et teadustöötajate seas oleks rahvuslikust enesemääratlusest lähtuvalt tehtud väljalõikeid, vastupidi, teadustöö seisukohast ei saa olla prioriteediks teaduskateedri etniline päritolu. Küsimus oli lihtsalt keele oskuses ja vajaduses arendada just eestikeelset teaduskeelt ja terminoloogiat. Sellest tingituna peeti kõige sobivamates välisõppejõududeks soomlasi. „Sugulasrahva esindajaina olid neil parimad eeldused õpetada eesti keelt ja eesti keeles. Lisaks usuti, et nad mõistavad kõige

¹ Karl Laagus, *Mälestusi Tartu ülikoolist. 1900–1944*, koostanud Sergei Issakov, Hillar Palamets. Tallinn: Olion, 1992, lk 220–221.

² Timo Rui, Rahvusvaheline ülikool, eesti üliõpilased. *Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi XXXIII*. Tartu: 2004, lk 11.

³ Helmut Piirimäe, Tartu Ülikooli avamine Eesti rahvusülikoolina. *Universitas Tartuensis 1632–2007*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 289.

paremini eesti ülikooli erijooni ja -vajadusi.⁴ 1920. aastal oli ülikoolis ametis 73 teadustöötajat (professorid ja dotsendid), kellest 31 olid eestlased.⁵ Otsus kaasata ja hoida välisõppejõude andis ülikoolile vajaliku teaduspotsentiaali, et koolitada välja järgmise põlvkonna teadlaskonda ning sedakorda juba eestisoost. 2018. aastal ehk pea sada aastat hiljem oli Tartu Ülikoolis 1517 akadeemilist töötajat, kellest 187 olid välisõppejõud ja -teadustöötajad.⁶

Võib julgelt öelda, et läbi saja aasta on ülikooli prioriteediks olnud Eesti ühiskond ja sellest tulenevalt ka eestikeelse teaduskeele edendamine ja eestlaste kultuuripärandi uurimine, säilitamine ja tutvustamine kogu maailmale. Selle kõrval on Tartu Ülikool tõusnud rahvusvaheliseks ülikooliks ja oluliseks partneriks rahvusvahelises teaduskoostöös. Tegutsemine üheaegselt nii kõrgtasemelise rahvusvahelise kui rahvusülikoolina on võimalik, sest saja aasta jooksul on suudetud säilitada oma keel ja rahvus ning loomupärane vajadus seda hoida. Ideaalid, millest ajendatuna sündis Eesti rahvusülikool, püsivad ka täna.

2019./2020. õppeaasta on Tartu Ülikoolis pühendatud rahvusülikooli sajanda aastapäeva suurejoonelisele tähistamisele. Selle taustal ilmuvad raamatud, valmivad näitused ja toimuvad konverentsid. Juubeliaasta on andnud põhjust vaadata uuesti minevikku, hinnata ülikooli valdkondade kujunemislugu ja arengusuundi, kuid sama palju on selle taustal tõstetud küsimusi tuleviku kohta. „Rahvusülikool 100“ egijdi all restaureeriti 1932. aastal loodud Theodor Lutsu dokumentaalfilm „Alma mater Tartuensis“, mis algselt valmis Tartu Ülikooli 300. aastapäevaks. Kaadritel on rida toonaseid ülikooli juhte ja akadeemilisi töötajaid, alates rektoritest Heinrich Koppelist (1863–1944, rektor aastatel 1920–1928) ja Johan Kõpust (1874–1970, rektor aastatel 1928–1937) ning õppejõududest näiteks õigusteadlane Jüri Uluots (1890–1945), arst Ludvig Puusepp (1875–1942), ajaloolane Hans Kruus (1891–1976) jt. Samuti on ekraanil toonastel juubelpidustustel osalenud riigivanem Jaan Teemant (1872–1941), välisminister Jaan Tõnisson (1868–1941), aukülalisena Rootsi kroonprints Gustaf Adolf (1906–1947).

2019. aasta suvel osales ülikool Arvamusfestivalil Paines, kus ühele lavale koondus kolm osalist: Tartu Ülikool, Eesti Rahvusringhääling ja „Eesti Vabariik 100“ meeskond. Eesmärk oli arutleda Eesti tuleviku üle ja kutsuda üles teadmispõhisele lähenemisele ühiskonna jaoks oluliste teemade käsitlemisel. Tartu Ülikooli ja Eesti Rahvusringhäälingu koostööna valmis Arvamusfestivalil kõlanud teemadel intervjuusaade „Tuleviku mitu nägu“. Samuti jõudis sügiskuudel Eesti Televisiooni ekraanile 12-osaline saatesari „Rahvusülikooli sajand“, mis asetab rahvusülikooli loo laiemale foonile ning hindab ülikooli ja kõrghariduse mõju laiemalt.

Aasta kõrghetk saabus novembris, mil muuhulgas esitleti „Rahvusülikool 100“ mälestusmünti (kaheeurose münti emiteeris Eesti Pank) ja postmarki (Eesti Post), TÜ

⁴ Timo Rui, Rahvusvaheline ülikool, eesti üliõpilased. *Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi XXXIII*. Tartu: 2004, lk 13.

⁵ Helmut Piirimäe, Tartu Ülikooli avamine Eesti rahvusülikoolina. *Universitas Tartuensis 1632–2007*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 294.

⁶ *Tartu Ülikooli statistika*. [<https://statistika.ut.ee/ut/>] 29.08.2019

muuseumi Morgensterni saalis avati ülikooli ajaloo püsinäitus „Minu elu ülikool“. Juubelipidustuste nädalavahetusel toimus Tartus Vanemuise kontserdimajas helilooja Pärt Uusbergi (sünd 1986) loodud suurvormi „...ja tuulelaeval valgusest on aerud...“ esmaettekanne. Segakoorile ja sümfooniaorkestrile kirjutatud teos on inspireeritud Kristian Jaak Petersoni (1801–1822) ja Uku Masingu tekstidest. Märginen on, et Peterson asus ülikooli usu- ja filosoofiateaduskonda õppima täpselt kakssada aastat tagasi ehk 1819 ning 2019. aastal täitub Masingu 110. sünniaastapäev.

Kontserdile järgnes traditsiooniline tõrvikurongkäik ning toomkiriku tornidel etendus valgusmäng „Tartu vaim“, mis jutustas eestlaste loo erakordsel moel ja läbi kaasaegse tehnoloogia võimaluste, sidudes heli, valguse ja animatsiooni. Traditsioonide ja innovaatsilisuse sümbioosist oli kantud ka suurejooneline piduõhtu „Tuleviku juured“ Eesti Rahva Muuseumis. 1. detsember oli Tartu Ülikoolis erilisest meeolust kantud päev, kus pidulikkus oli vaashoitum ja rohkem sissepoole suunatud. Toimus aastapäeva jumalateenistus Tartu Jaani kirikus ning seejärel traditsiooniline aktus peahoone aual. Aktus, mis oli inspireeritud päevast sada aastat tagasi, kuid kus kõneldi esmajoones rohkem tänasest ja tulevikust. Audoktorid ja uue põlvkonna doktorid said promoveeritud ning ülikool alustas ametlikult oma järgmist sajandit.

Tartus, august-oktoober 2019

Kadri Asmer

kunstiajaloolane ja „Rahvusülikool 100“ projektijuht